

Ivan Macut, *Teologija u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Zagreb-Split: Kršćanska sadašnjost - Služba Božja, 2021., 387 str.*

Dana 10. travnja 1941. godine Slavko Kvaternik proglasio je uspostavu Nezavisne Države Hrvatske koja će svojim novim uređenjem i politikom, pod vodstvom ustaškog režima, bitno utjecati na cjelokupan život ondašnjeg društva, kulture, znanosti pa i Katoličke Crkve. Imajući u vidu dosadašnja istraživanja, kulture znanosti i filozofije u periodu NDH-a, opravdano je proučavati i teologiju ovog relativno kratkog perioda, ističe prof. dr. Ivan Macut, autor knjige *Teologija u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Dvostruki doktor znanosti filozofije i teologije te profesor na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Splitu na predmetima ekumenske i fundamentalne teologije na poseban i sebi svojstven način na 387 stanica teksta donosi „zaboravljeni“ period. Taj je period, sažme li se, imao plodonosnih autora, o kojima će biti više riječi u nastavku teksta. Macut je do sada objavio preko pedeset znanstvenih radova na hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku te dvadeset znanstvenih i stručnih knjiga, što ga svrstava u mlađe znanstvenike bogate budućnosti.

Autor u samom *Uvodu* (11-40) donosi razloge objavljivanja ovoga djela. Zabrana istraživanja i slobode mišljenja sve do 1991. godine do-

voljno argumentiraju opravdanost tiskanja ove knjige. Mnoga istraživanja pisana su tada prvi put na hrvatskom jeziku te ih autor čuva od zaborava. Uvodnim dijelom knjige Macut čitatelju predstavlja početni historijat pisanja na temu teologije neposredno do uspostave NDH-a. Na poseban način ističe *Miroslava Vanina* koji je napisao do sada najduži i sadržajno najopširniji tekst o povijesti teologije na hrvatskome jeziku od dolaska franjevaca do uspostave NDH-a. Tekst je naslovljen *Teologija u Hrvata*, a prvi put je objavljen u časopisu *Croatia sacra* 1943. godine. Uvod je obogaćen velikim hrvatskim teolozima sedamnaestog i osamnaestog stoljeća jer su po autori oni preteča suvremenih teoloških mislilaca. Macut također, s tugom, u Uvodu svoje knjige ističe kao je 2015. godine u časopisu *Vrhbosnensia* objavljen prilog o proučavanju *Povijesti hrvatske kršćanske teologije*, koji na žalost nije završen. Time se želi potaknuti, točnije napraviti projekt istraživanja i obrađivanja cjelokupne povijesti kršćanske teologije kod Hrvata, koji do sada nije napisan (20. str.). Rad je autor podijelio na četiri dijela, od kojih treba istaknuti posljednji u kojem Macut na jednom mjestu donosi sve radove koji su tiskani u periodu NDH-a.

U prvom poglavlju *Katolička crkva u NDH* (41-54) autor govori o nepobitnoj činjenici kako Katolička Crkva nije imala nikakva udjela ni

utjecaja na procese koji su doveli do uspostave NDH-a. Autor ne negira da su neki svećenici bili članovi i simpatizeri ustaškog pokreta i za vrijeme Kraljevine Jugoslavije, ali piše kako je njihov utjecaj bio minimalan. Dr. Macut ne ulazi u dubinu faktografskih činjenica koje su vezane uz osnutak NDH-a, ali pregledom povijesnih događaja ističe kako NDH bez odluke kancelara njemačkog Reicha ne bi mogla postojati ni u kakvu obliku. Autor je mišljenja kako Katolička Crkva nije jednoglasno dočekala osnivanje NDH-a, što žele negirati mnogi historiografski radovi koji su pali pod utjecaj srpskih povjesničara. Također, autor navodi i nazive članaka koji su s oduševljenjem prihvatili novu vlast, kao i one koji ju uopće nisu ni spomenuli, a dio su teoloških časopisa istog perioda. Autor činjenično dokazuje kako su neke odluke koje su donosile ustaške vlasti išle pod ruku s Katoličkom Crkvom, kao npr. zabrana pobačaja, što je u skladu s katoličkim učenjem. Također, iako je Katolička Crkva izričito bila i riječju i djelom protiv progona Židova, ustaške vlasti su inzistirale i ignorirale upozorenja ne obazirući se na stavove Crkve. Ovim polemiziranjem autor navodi kako su odluke u NDH-a, koje su imale dodirnih točaka sa stavovima Katoličke Crkve, bile *de jure* stavovi ustaške vlasti te da su donošene odluke koje su vlastima odgovarale. Vjerski prijelazi, sma-

tra autor, negativno su implicirani i etiketirano pripisani Katoličkoj Crkvi, iako je ih izričito inicirala i pokretala vlada NDH-a. Posebno se Katoličkoj Crkvi u NDH-u prisvaja pokrštavanje pravoslavnog stanovništva, što je glede pitanja katoličkog učenja moralo prolaziti razne odluke o samostalnom i slobodnom prihvaćanju druge vjere, čega se ustaške vlasti nisu pridržavale i to su ponekad činile i nasilnim putem.

Autor navodi niz činjenica o tome kako Katolička Crkva nije podržavala nasilna prekrštavanja, među kojima su zauzimanja kardinala Stepinca kod poglavnika za oslobođenje Stevana Ćirića, brata pravoslavnog episkopa Irineja, iz logora (46. str.). Autor s čitateljem pokušava razbiti "zvono" koje je stavljeno na kardinala Stepinca i negativan stav prema antisemitizmu. Uvodno poglavlje završava izričito hrabrim samopropitivanjem, ali i jasnim stavovima prema negativnom etiketiranju Katoličke Crkve u Hrvata: *Koliko je NDH bila katolička država?* Na njega autor na sebi svojstven način odgovara protupitanjem: *Koliko je država katolička ako je njezina teoretska i praktična uprava u svojoj biti protukatolička?* (53. str.).

Drugo poglavlje donosi *Crkvene obrazovne institucije za vrijeme NDH-a* (55-102). Autor navodi deset crkvenih visokoškolskih obrazovnih institucija koje su djelovale

na prostoru NDH-a. Dr. Macut u svojem opisivanju svih devet institucija pravi mali presjek povijesnih zbivanja. Posebno opisuje period pred dolazak NDH-a, potom opisuje rad institucije u fokusu o kojem je riječ u ovoj knjizi te naposljetku donosi što se s institucijama zbivalo neposredno nakon dolaska nove komunističke vlasti. Macut u svojem opisivanju crkvenih institucija ističe teologije i bogoslovije kao mjesta okupljanja teološke intelektualne elite. Kao ključnu instituciju autor iznosi *Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu* koji je okupljao većinu mislilaca ovog perioda koje je Macut posebno istaknuo u trećem poglavlju svoje knjige. KBF u Zagrebu i ostale institucije bivale su ukinute neposredno nakon dolaska nove vlasti ili nakon samo par godina kasnije. Autor ne skriva ni radost pojedinih crkvenih institucija koje su dočekale s oduševljenjem novu vlast NDH-a gledajući je kao „uskrsnuće“ tisućljetne hrvatske države. Jedna od njih je bila *Hrvatska bogoslovna akademija* koja posvećuje i poseban broj časopisa *Croatia sacra* novoj državi. *Franjevačka teologija u Sarajevu*, za razliku od drugih teologija, svoj stambeno-graditeljski vrhunac doživljava u periodu NDH-a. Njezina gradnja je započela 1940., a završila 1942. godine. Koliko je teško bilo vrijeme za katoličke institucije neposredno nakon ukidanja NDH-a, autor piše kako su teologije u Splitu, Makarskoj i

Mostaru na poseban način osjetile komunističku vlast kada je prva prestala biti javna škola, a druga i treća bile su bombardirane 1944. godine. Druge dvije se s vremenom nikada nisu ni oporavile, što je dovelo do ukidanja zauvijek teologije u Makarskoj i Mostaru. Zanimljivo je kako su i jedna i druga bile franjevačke teologije.

Dr. Ivan Macut iznosi podatke o teološkim časopisima koji su izlazili u NDH-u. Časopis *Nova Revija* u izdanju franjevačke provincije u Splitu i *Croatia Sacra* – časopis za *Crkvenu povijest Hrvata* bili su zbog nedostatka novčanih sredstava ugašeni 1941. odnosno 1944. godine te više nikada nisu ni pokrenuti. Ostali časopisi su zbog ideološkog stava komunističke vlasti prema Crkvi bivali ukinuti te su ponovo pokrenuti s uvođenjem demokracije u društvo gdje djeluju i dandanas.

Treće poglavlje, koje je ujedno i središnji dio poduzetog istraživanja dr. Macuta, nosi naslov *Hrvatski teolozi za vrijeme NDH-a* (103-328). Ono obuhvaća najširi i najopsežniji dio Macutova rada. U ovom poglavlju autor ističe deset teologa koji su svoj životni vijek dijelom proveli i u periodu NDH-a. Treba naglasiti kako Macut ne piše o svim teolozima koji su živjeli i objavljivali za vrijeme NDH-a, ali se svakako radi o najznačajnijim autorima čija su objavljena djela vrhunac staralaštva za vrijeme proučavanog

perioda. Može se zaključiti kako je ove teologe krasila jedna važna odlika, a to je privrženost Katoličkoj Crkvi. Svi su redom bili katolički svećenici, a neki od njih redovnici, koji su svoje teološko znanje stekli na ondašnjim najboljim crkvenim sveučilištima u Europi. Nadalje, ono što ih je posebno krasilo, jest privrženost domovini te Macut zaključuje kako nitko od njih nije bio protiv NDH-a kao države hrvatskog naroda. Među njima su postojali i hrabri teolozi koji su svoj glas podigli i tražili da se kod vjerskih prijelaza poštuju svi ondašnji zakoni i propisi Katoličke Crkve. Istražujući i predstavljajući cjelokupan opus deseterice teoloških pisaca, može se uočiti kako se većina bavi teološkim disciplinama te da su im interesi nadilazili granice teologije prelazeći na pitanja kulture, sličnih znanosti i dr. Radi važnosti sadržaja i razumijevanja konteksta ovog vremena, nabrojiti ćemo autore koji su obilježili period NDH-a: *Stjepan Baškić, Andrija Živković, Kamilo Dočkal, Božo Vuco, Dragutin Kniewald, Janko Obreški, Vilim Keilbach, Roko Rogošić, Franjo Herman*. Posljedni autor kojeg Macut izdvaja je *Ante Crnica* koji je ostao upamćen po zalaganju za proglašenje hrvatskog sveca Nikole Tavelića svetim, što se i događa 1970. godine. Autore koje donosi Macut krasila je pravovjernost u iznošenju crkvenog nauka, a s tim je također povezan nedostatak originalnih vlastitih teoloških

promišljanja ili drugim riječima rečeno: kazani autori više su bili profesori teologije, crkvene povijesti i crkvenog prava nego originalni teološki mislioci. Od spomenutih teologa na poseban se način ističe dogmatičar *Stjepan Baškić* koji je jasno pisao o vjerskim prijelazima i nije podržavao načine na koje je to činila vlast NDH-a. Kod drugih autora možemo pronaći tematiziranje i promišljanje o aktualnim temama, ali nigdje nije zabilježena podrška ustaškoj vlasti.

Četvrto, posljednje poglavlje *Teološka bibliografija za vrijeme NDH-a* (329-260) donosi popis objavljenih teoloških djela u obliku tiskanih knjiga, znanstvenih članaka, važnijih teološko-duhovnih promišljanja te spomene o pojedinim hrvatskim teološkim piscima. Autor na jednom mjestu donosi popise svih važnijih, ali i onih manje važnih, teoloških bibliografija koje su nastale u periodu NDH-a. U tom popisu mogu se naći imena autora i naslovi njihovih djela s izdavačima radi lakše pretrage podataka budućim znanstvenicima. Nakon toga slijedi popis teoloških članaka iz svih tadašnjih teološko-filozofskih i stručnih časopisa te ondašnji tjednici, a to su redom: *Bogoslovska smotra, Croatia Sacra, Duhovni život, Katolički list, Nova revija te, konačno, Život*. Danas izlaze *Bogoslovska smotra* i teološki časopis *Život* koji se sada naziva *Obnovljeni život*, dok su svi ostali ugašeni. Spomenuto

posljednje poglavlje otvara brojne mogućnosti svim zainteresiranim istraživačima kako u polju filozofije i teologije, tako i u ostalim srodnim disciplinama.

Poput svake ozbiljne knjige i ova završava s *Izborom iz literature i Kazalom imena*.

Knjiga dr. Ivana Macuta nije ostala samo mrtvo slovo na papiru. Poslije svakog poglavlja autor zaključkom sažima ono što se nalazi u tekstu i čitatelju sumira jednostavne činjenice koje je ovaj letimičnim čitanjem zaboravio. S pregršt primarnih i sekundarnih izvora autor nastoji ponuditi odgovore pružajući čitatelju pronalazak rješenja. On svojim pitkim radom govori kako teolozi iz doba NDH-a nisu šutjeli, nego su se bavili teološkim temama za koje su bili itekako stručni. U nekim djelima pronalazimo itekako jasnu kritičku poruku ustaškim vlastima, njihovu postupanju prema vjerskim prijelazima, kao i o odstupanjima od katoličkog učenja. Predstavljena knjiga navodi kako nitko od navedenih teologa, među kojima su neki u isto vrijeme bili i urednici časopisa i profesori ili dekani fakulteta, nije blisko surađivao s ustaškim vlastima, niti su obnašali bilo kakvu drugu državnu službu za vrijeme NDH-a. Ova knjiga na 387 stranica teksta obrađuje i donosi određene zaboravljene informacije, pokreće aktualne teme iz prošlosti koje se i nakon sedamdeset šest godina nisu razjasnile, ruši

barijere među jednonacionalnim historiografijama te pokušava prikazati dublju moralnu svijest Katoličke Crkve onog vremena.

Knjiga *Teologija u NDH-a* sintetski na jednom mjestu okuplja povijesni sadržaj i, kako je u samom Uvodu autor rekao, pokušava iz zaborava otrgnuti svaki period hrvatske teološke povijesti nudeći budućim generacijama mogućnost nadovezivanja i oplemenjivanja novog sadržaja.

Dražen Janko